

яких особливе місце займає цілеспрямований психолого-педагогічний вплив.

Аналіз літературних джерел дає можливість стверджувати, що вивчення закономірностей та особливостей емоційного розвитку при розумовій відсталості, а також вдосконалення корекційно-розвиваючих методів ще довгий час буде розглядатися в числі пріоритетних напрямків корекційної педагогіки та спеціальної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы: Учебное пособие для студентов пединститутів / А.С. Белкин. - М.: Просвещение, 1977. - 138 с.
2. Венгер А.А. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения / А.А. Венгер, Г.Л. Выгодская, Э.И. Леонгард. - М.: Просвещение, 1972. - 88с.
3. Выготский Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский. - СПб.: Лань, 2003. - 656 с.
4. Исаев Д.П. Умственная отсталость у детей и подростков / Д.П. Исаев. - СПб.: Речь, 2003. - 391 с.
5. Славина Л.С. Дети с аффективным поведением / Л.С. Славина. - М.: Просвещение, 1966. - 150 с.
6. Стадненко Н.М. Особенности отношения к учебной деятельности учащихся вспомогательной школы / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ильяшенко // Дефектология. - 1980. - № 5. - С. 14 - 19.
7. Чарова О.Б. Особенности материнского отношения к ребенку с интеллектуальным недоразвитием / О.Б. Чарова, Е.А. Савина // Дефектология. - 1999. - №5. - С. 34 - 39.

УДК 376.36 + 81`364

РОЛЬ МНЕСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СИНТАКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ В МЕХАНІЗМІ ПОРОДЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЕВОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Сорочан Ю.Б.
МНУ імені В.О.Сухомлинського

У статті аналізується роль короткочасної та довготривалої пам'яті в механізмі породження мовленнєвого висловлювання; проводиться аналіз етапів послідовності введення одиниць мовлення і правил їх функціонування; з'ясовується вплив визначених аспектів синтаксису на запам'ятовування речень.

В статье анализируется роль кратковременной и долговременной памяти в механизме порождения речевого высказывания; проводится анализ этапов последовательности введения единиц речи и правил их функционирования; выясняется влияние определенных аспектов синтаксиса на запоминание предложений.

In the article the role of brief and long duration memory is analysed in the mechanism of generation of speech utterance, the analysis of the stages of sequence of introduction of speech units and rules of their functioning is conducted; influence of certain aspects of syntax is demonstrated on memorizing of sentences.

Ключові слова: мнестичні процеси, моторна алалія, мовленнєва діяльність, граматичні трансформації, синтаксис, мовленнєве висловлювання.

Ключевые слова: мнестические процессы, моторная алалия, речевая деятельность, грамматические трансформации, синтаксис, речевое высказывание.

Keywords: memory processes, motor alaliya, speech activity, grammatical transformations, syntax, speech utterance.

Одним із завдань сучасної логопедії є створення науково-обґрунтованих методів формування мовленнєвого висловлювання у дітей із моторною алалією. Актуальність цього питання визначається тим, що в наш час не зменшується кількість дітей з подібною аномалією та поширюється мережа спеціальних закладів для логопатів із тяжкими порушеннями мови.

Проблема породження мовленнєвого висловлювання у дітей із моторною алалією досліджується в багатьох наукових працях (Н.Н.Трауготт, В.К.Орфінська, Є.Ф.Соботович). Учені розглядають мовленнєву діяльність як багаторівневу функціональну систему, складові частини якої залежать одна від одної та обумовлюють одна одну. Важливим складовим мовленнєвої діяльності дітей з моторною алалією є процес породження мовленнєвого висловлювання, який, за визначенням О.М.Леонтьєва, включає такі компоненти: мотив, задум, внутрішнє програмування, відбір слів, граматичне конструювання (синтаксис), моторне програмування, зовнішнє мовлення [1,4,9].

Різноманітний і часто суперечливий психологічний та клінічний матеріал, що накопичився за відносно великий відрізок часу вивчення породження мовленнєвих висловлювань у молодших школярів з моторною алалією, ймовірно, спонукав багатьох дослідників шукати варіативні причини цього явища: в одних дітей їх убачали у порушеннях мовленнєвої або немовленнєвої моторики, в інших - у порушеннях мислення, а у третіх - емоційно-вольової сфери або зорового сприйняття, пам'яті, уваги тощо (В. Олтушевські, 1905; Е. Фрешельс, 1931; Р. Є. Левіна, 1951 та ін.). Така тенденція зберегалася і пізніше (М.Є. Хватцев, 1959; В. Д. Орфінська, 1963; Р. Лухзінгер і Г. Арнольд, 1970; Р. А. Бєлова-Давид, 1972 та ін.).

Але і сьогодні центральне місце у розкритті суті формування мовленнєвого висловлювання належить вивченню механізму цього розладу, від якого великою мірою залежить вибір та розробка методів виховання і корекції мови, процес і ефективність усієї логопедичної роботи.

Із позицій сучасної психології та лінгвістики специфіка мовомислення найповніше виявляє себе у синтаксичній організації речень та зв'язних висловлювань, оскільки у створенні синтаксичних одиниць беруть участь мнестичні механізми та усі мовні засоби нижчих рівнів того, що в науковій літературі висвітлено достатньо фрагментарно. Тому одним із перспективних напрямів роботи з моторними алаліями є вивчення ролі та стану розвиненої словесної пам'яті, як показника сформованості синтаксичної сторони мовлення.

У наш час залишається недостатньо зрозумілим, які ж саме чинники є вирішальними у формуванні патологічної структури мовленнєвого висловлювання, на якому з етапів відбувається розрив послідовності передачі ланцюжка, яка має бути послідовністю «введення» в мовну діяльність певних одиниць мови і правил їх функціонування.

У процесі логопедичної роботи з дітьми із моторною алалією досить часто доводиться зустрічатися зі зниженням мнестичних функцій, яке виражається у трудності запам'ятовування і відтворення словесного матеріалу. Саме й це заважає у роботі над формуванням мовлення, знижуючи її ефективність. Більшість науковців, які займаються дослідженням цієї проблеми, неодноразово наголошували на помітне зниження пам'яті тією або іншою мірою (М. В. Богданов-Березовський, Р. Є. Левіна, Л. В. Мєлєхова, С. Н. Шаховська та ін). Навіть В. К. Орфінською в лінгвістичній класифікації системних порушень виділено особливу форму алалії під назвою «амнестична». Проте спеціальної розробки питання щодо цієї проблеми в проаналізованій нами літературі немає, хоча вона представляє безперечний інтерес.

Зарубіжна психологія розглядає пам'ять як вроджену органічну здатність, що полягає в пасивному збереженні залишку колишніх дій, кількісній її зміні, т. б. первинному збільшенні у зв'язку з дозріванням нервової системи і подальшому зниженні, викликаному старінням організму. На відміну від неї класична психологія описує пам'ять як явище, що зазнає кількісну та якісну зміни. В процесі свого розвитку пам'ять дитини від простого мимовільного наочнообразного запам'ятовування доходить до складних свідомих форм, де важливе місце займає опосередкування словом [2,6].

За визначенням Л.С.Виготського, вирішальна роль у формуванні мнестичних процесів належить саме мові. Людська пам'ять у розумінні науковця, це активне запам'ятовування за допомогою знаків - предметного стимулу на первинному ступені розвитку пам'яті та слова, що згодом замінюється на предметний стимул.

Наприклад, відомо, що вибір (пошук) слова відбувається за низкою взаємозв'язаних між собою ознак: семантичних, морфологічних, звукових та ритмічних. У пам'яті дитини певним чином зберігається ця сукупність ознак, і той, хто «шукає» слово повинен їх дістати з пам'яті, щоб актуалізувати слово. Крім того, пошук слова визначається немовленнєвим і мовленнєвим контекстом (в останньому випадку - значеннями і формами слів, що передують і подальших слів, що знайдено синтаксичною конструкцією, до якої входить слово, яке відшуковується). Безперечним є той факт, що під час вибору флексії людина «звертається» до парадигми відмінка іменників, яка зберігається в її пам'яті, та визначається значеннями слів та мовленнєвим контекстом [1,4].

За результатами досліджень В.А.Ковшикова, у ряді психологічних причин, що викликають мовну патологію, Л.Трейтел, А. Лібманн та В. К.Орфінська також називають порушення пам'яті. Не переоцінюючи її значення в механізмі алалії, вони припускають думки, що ця патологія відіграє більш значущу роль у розладі діяльності мовного механізму, ніж порушення інших психічних процесів, оскільки пам'ять закономірностей діяльності мовного механізму багато в чому визначає засвоєння мови і успішність процесу породження мовленнєвих висловлювань. При цьому слід звернути увагу на специфіку саме мовленнєвої пам'яті (*тобто пам'яті у ході виробництва мовленнєвих програм*), а не обмежуватися вивченням лише пам'яті слів або вивченням пам'яті в немовленнєвих формах діяльності та кореляцією результатів такого вивчення із загальним станом мовлення дітей (рівнем мовленнєвого розвитку) [1,2].

Аналіз наукової літератури показав, що механізм мовленнєвої пам'яті забезпечує всі сторони мовного процесу, включаючи як «змістовний аспект» мови, так і аспект її мовленнєвого виразу. Відображення в мовленні її предмету – того або іншого фрагменту навколишньої дійсності – неможливо без актуалізації наявних у пам'яті знань та уявлень про частину навколишнього нас світу. Так само неможливе воно і без актуалізації в свідомості образів-уявлень про знаки мови і правила їх використання в процесі мовленнєвої комунікації. І те і інше забезпечується роботою механізму довготривалої пам'яті. Прикладом можуть служити процеси актуалізації й адекватного використання в мовленнєвих висловлюваннях активного словника. Крім цього, до функцій мовленнєвої пам'яті ми відносимо:

- актуалізацію знань і уявлень про способи реалізації мовленнєвої діяльності (перш за все способи здійснення мовленнєвої комунікації);
- знання про соціальні правила («норми») мовленнєвого спілкування в різних ситуаціях реалізації мовленнєвої діяльності (надалі МД);
- актуалізацію і використання норм, що традиційно склалися для певної мови, і правил мовного оформлення мовленнєвих висловлювань (орфоепічних, граматичних, стилістичних, орфографічних – для письмового мовлення), що відповідають поняттю «Мовної норми»;
- актуалізацію (вилучення з пам'яті) мовних, мовленнєвих і соціальних «еталонів» тих одиниць або елементів, із яких складаються відповідні сторони мовленнєвої діяльності (наприклад, еталони нормативного звукового образу окремих слів і словосполучень, «граматичні» еталони словоформ, мовнорухові еталони, необхідні для процесу реалізації мовлення у вимовному плані та ін.).

Науковці наголошують, що не менш важливу роль у формуванні та реалізації МД відіграють і процеси короточасної оперативної пам'яті. Процес безпосереднього породження (створення) будь-якого мовленнєвого висловлювання, реалізація дій і операцій, що створюють цей процес, неможливі без утримання в пам'яті всіх складових

компонентів цього висловлювання (на період його породження або аналізу) [2,4,5].

Проаналізувавши численні психолінгвістичні роботи, що пов'язані з питанням про те, яким чином мовленнєві висловлювання на прикладі речень представлено в пам'яті і чи існують будь-які обмеження в людській пам'яті на їх обробку, В.П.Глухов та В.А.Ковшиков дійшли висновку, що речення мають особливий статус у пам'яті. Дитина запам'ятовує ці синтаксичні одиниці не просто як ланцюжок слів, оскільки легше запам'ятати конкретне речення, ніж випадкову послідовність таких же слів. Крім того, речення з відхиленнями від норми набагато важче запам'ятати і відтворити, ніж правильні та осмислені варіанти. Звідси стає зрозумілим, що синтаксична структура і значення відіграють значну роль у запам'ятовуванні речень. Навіть через короткий час після прослуховування мовленнєвого висловлювання (речення) дитина в змозі повторити його загальний зміст, хоча може і забути окремі деталі його структури. Іншими словами, дитина може перефразувати або підсумовувати те, що вона незадовго до цього чула, часто не усвідомлюючи, що не відтворює при цьому речення дослівно. Це стає можливим, оскільки значення та форма зберігаються в пам'яті незалежно один від одного і що глибинне значення речення стійкіше в пам'яті, ніж поверхнева структура, в якій це речення виражається. Усі ці висновки вдалося зробити завдяки наполегливій, безперервній праці дослідників-психолінгвістів [1,2]. Щоб уявити характер зазначених експериментів пропонуємо проаналізувати їх зміст та результати.

Дослідження об'єму пам'яті на речення довели, що цей процес залежить не стільки від числа слів у реченні, скільки від його граматичної структури. Міллер і Айзард вимагали від досліджуваних запам'ятати речення, кожне з яких мало 22 слова, але з різною складністю «самогніздування» (self - embedding). Наведемо приклад використаних в цьому експерименті речень, що розташовані в порядку зростання числа конструкцій, які самостійно гніздуються.

(0) *She liked the man that visited the jeweler that made the ring that won the prize that was given at the fair.*

(Їй сподобалася людина, яка прийшла до ювеліра, який зробив кільце, що отримало приз, який розігрувався на ярмарку.)

(1) *The man that she liked visited the jeweler that made the ring that won the prize that was given at the fair.*

(Людина, яка їй сподобалася, прийшла до ювеліра, який зробив кільце, що отримало приз, який розігрувався на ярмарку.)

(2) *The jeweler that the man that she liked visited made the ring that won the prize that was given at the fair.*

(Ювелір, до якого людина, яка їй сподобалася, прийшла, зробив кільце, що отримало приз, який розігрувався на ярмарку.)

(3) *The ring that the jeweler that the man that she liked visited made won the prize that was given at the fair.*

(Кільце, що ювелір, до якого людина, яка їй сподобалася, прийшов, зробив, отримало приз, що розігрувався на ярмарку.)

(4) *The prize that the ring that the jeweler that the man that she liked visited made won was given at the fair.*

(Приз, що кільце, яке ювелір, до якого людина, яка їй сподобалася, прийшов, зробив, отримало, розігрувався на ярмарку.)

Як бачимо, останні два речення не тільки важко прочитати і зрозуміти, але й запам'ятати. Міллер і Айзард встановили, що досліджувані з легкістю запам'ятовують речення з одним або двома додатковими, але запам'ятати речення з трьома або чотирма самогніздуючими додатковими було важко усім досліджуваним. Легко помітити, що всі п'ять речень граматично правильні, однакової довжини, але створюють різноманітне навантаження на безпосередню пам'ять. Це відбувається завдяки розриву складових: іменники, що стояли на початку речення, пов'язані з дієсловами, що розміщені в кінці. Отже, обсяг короткочасної пам'яті є надзвичайно важливою перемінною, що впливає на формування мовленнєвого висловлювання і мовленнєву активність. Тобто, за визначенням Міллера і Айзарда, «цілком імовірно, що наша здатність оперувати розривними одиницями дуже обмежена» [2,6].

У свою чергу Севін і Перчонок у проведених експериментах щодо зберігання в пам'яті синтаксичної інформації спробували показати, як пов'язані визначені аспекти синтаксису із запам'ятовуванням речення. Слід зазначити, що одиниці, в яких людина кодує і відтворює речення, більші, ніж окремі слова. Севін і Перчонок продемонстрували роль синтаксису в розкладанні речень на одиниці більші, ніж слова.

Їх гіпотеза, заснована на трансформаційній граматиці, полягала в тому, що речення можна поділити на судження, що лежать в його основі, та деяку додаткову інформацію про синтаксичну структуру. Учені припускали, що такі «граматичні ярлики», як «пасивне», «негативне», «пасивне негативне» речення займають певне місце у безпосередній пам'яті. Для перевірки цього припущення досліджуваним пропонувалось запам'ятовувати речення різних граматичних конструкцій, у яких після речення додавався список із восьми слів, що теж потрібно було запам'ятати. Незалежною змінною було число слів, **відтворених** після речення цього граматичного типу. Передбачалося, що чим менше слів запам'ятовував досліджуваний після речення, тим більший обсяг безпосередньої пам'яті зайнятий цим висловлюванням. Число відтворених слів служило мірою обсягу безпосередньої пам'яті, необхідною для зберігання цієї граматичної структури. Результати науковців показали, що чим складніша структура речення, тим менше слів запам'ятовується після цього речення. Більше того, порядок зростання складності структури речення співпадає з передбачуваними основами трансформаційної граматики. Відтак, число слів не є найважливішим чинником, що визначає, який обсяг пам'яті буде займати це речення; головним є структура речення.

У результаті Севін і Перчонок дійшли висновку, що «різні граматичні ознаки речень - негативна, пасивна, питальна та інші трансформації - кодується у безпосередній пам'яті окремо одна від одної і окремо від самого речення. На користь цього твердження говорять наступні факти: речення, що мають ці ознаки, вимагають більшого обсягу безпосередньої пам'яті, ніж речення, що не мають таких ознак, але абсолютно ідентичні за усіма іншими ознаками». Звідси витікає важливий факт, що дитина чує і запам'ятовує речення на основі існуючих знань про граматику своєї мови. Отже, експеримент Севіна і Перчонок показав, що граматична інформація дійсно займає певний обсяг пам'яті. Прикладом є експеримент, проведений

Артуром Блументалем з Гарвардського університету на породження та запам'ятовування речень (прийом «Відтворення з підказкою» («prompted recall»)), який дає нам підставу говорити про те, що речення запам'ятовуються, найімовірніше, у формі своїх глибинних, а не поверхневих структур. Це дає підтвердження тому, що безпосередня пам'ять обмежує здатність дитини відтворювати і розпізнавати форму речень. У рамках такої парадигми Міллер і Хомський довели, що короточасна пам'ять дає можливість тільки кількісно обробляти поверхневу структуру речення, яке потім посилається у велике сховище пам'яті. Там, де вже не панує необхідність швидко стирати інформацію, виділяються глибинна структура і відповідна семантична інтерпретація. Лінгвістичне підтвердження цьому ми убачаємо в тому факті, що синтаксичні структури на поверхневому рівні менш складні, ніж ті ж структури на глибинному рівні [2,3,5].

Отже, можна зробити висновок, що породження та відтворення мовленнєвого висловлювання, як і вся мовленнєва діяльність у всіх її видах, реалізується за допомогою складного механізму психічної діяльності дитини. Процеси внутрішнього програмування, осмислення, утримання в пам'яті служать тими внутрішніми механізмами, за допомогою яких, у свою чергу, здійснюється дія основного операційного механізму мови, який Н.І.Жінкін визначив як єдність двох ланок – механізму складання слів із елементів та складання фраз-повідомлень із слів. Аналіз наукової літератури переконливо довів, що психологічні та мовленнєві механізми є складним багатоланковим утворенням, кожен з яких тісно пов'язан з іншими [1,4,5,6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности. - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. - 432 с.
2. Глухов В.П., Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. М.: Изд-во: АСТ, 2007. – 318 с.
3. Корнев А. Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические психологические аспекты. - СПб.: Речь, 2006. - 380 с: ил.
4. Леонтьев А. А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания. М., 1969.
5. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека. - М., 1969.
6. Слобин Д. Грин Дж. Психолінгвістика. - Перевод с английского Е. И. Негневицкой/ Под общей редакцией и с предисловием доктора филологических наук А. А. Леонтьева. - М.: Прогресс, 1976. - 336 с.

УДК 159.9.: 343. 985. (075.8)

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗДОРОВ'Я

Супрун Д.М.

кандидат психологічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М. П. Драгоманова

Висвітлено аспекти вдосконалення мотивації збереження психологічного здоров'я. Аналізуються практичні результати психологічного діагностування людини, яка прагне стати здоровою.

Высветлены аспекты совершенствования мотивации сохранения психологического здоровья. Проанализированы практические результаты психологической диагностики человека, который стремится стать здоровым.

The questions of the improving motivation of psychological health-saving are viewed. The practical results of psychological diagnostic of human being who want to be a healthy person are analyzed.

Ключові слова: психологічне здоров'я, мотивація збереження психологічного здоров'я, психологічний фактор, мотиваційна сфера.

Ключевые слова: психологическое здоровье, мотивация сохранения психологического здоровья, психологический фактор, мотивационная сфера.

Keywords: psychological health, motivation of psychological health preservation, psychological factor, motivational sphere.

Психологічне здоров'я людини – це наявність в її психіці активних і пасивних залежних патернів, що постійно генерують позитивний психоенергетичний потенціал, який забезпечує усвідомлене позитивне сприйняття навколишнього світу, гармонію з ним і з собою, особистісний оптимізм та задоволення від життя [1]. Саме психологічне здоров'я людини є необхідною умовою її ефективної діяльності загалом і професійної зокрема. Останнім часом констатується різке погіршення здоров'я населення України. Не є виключенням працівники ОВС. Стан здоров'я як фізичного, так і психологічного більшості представників міліції не відповідає професійним вимогам, стає перешкодою на шляху реалізації їхніх здібностей та можливостей. У зв'язку з цим постали нові проблеми психологічного забезпечення збереження і зміцнення здоров'я працівників ОВС, що сприятиме удосконаленню загального та професійного розвитку. Повсякденна професійна діяльність працівника ОВС знаходиться під впливом різнобічної й тривалої дії несприятливих соціальних, психологічних, економічних та інших чинників, що зумовлює виникнення високої нервово-психічної напруги. Це, в свою чергу, сприяє розвитку негативних проявів поведінки, що відображаються і на професійній діяльності.